

Jaarboek Landschaps- architectuur en stedenbouw in Nederland 2024

/ Yearbook Landscape
Architecture and Urban
Design in the Netherlands
2024

blauwdruk

Klassieke parkontwerpen komen nauwelijks nog voor, maar parkachtige omgevingen des te meer – op campussen, oude kazernes en voormalige zorgterreinen. Landschapsarchitect Frank Meijer heeft veel van zulke projecten op zijn naam staan, en altijd speelt de geschiedenis een grote rol. ‘Het verborgen DNA van een plek helpt om een landschap de toekomst in te leiden.’

Winnaar van de Brabantse Cultuurprijs Frank Meijer

‘In haast en vluchtigheid gaat veel verloren’

Tekst Eva Vroom

Foto Christiaan Krouwels

» Frank Meijer was altijd al gefascineerd door archeologie. Zijn manier van werken heeft dan ook veel te maken met het blootleggen van lagen geschiedenis. ‘Het gaat om het aanvoelen van wat een plek nodig heeft. Daarvoor moet je de tijd nemen, want als je haast hebt, luister je niet naar je gevoel.’ De landschapsarchitect heeft het over zoeken naar het DNA van de plek, het verhaal onder de grond. Als je intuïtie hebt, dan voel je dat, zegt hij. ‘Er zit wijsheid in de grond, en dat verborgen DNA helpt om een landschap de toekomst in te leiden – mits je er op een goede manier mee omgaat.’ Dit luisteren naar de *genius loci* – de geest van een plaats – heeft Meijer in zijn lange carrière tot een ware kunst

verheven. Vorig jaar ontving de directeur en oprichter van het Bossche bureau MTD Landschapsarchitecten de Cultuurprijs Noord-Brabant voor zijn ‘beheerste en verhalende omgang met gebouwd en landschappelijk erfgoed’. Het betekent volgens Meijer niet dat je alles terugbrengt naar hoe het was, of dat je gaat historiseren. ‘We graven altijd diep om tot de essentie van een plek te komen om vervolgens een wereld te maken die simpel, robuust en toekomstgericht is.’

Nieuwe wereld

Neem Fort Isabella bij Den Bosch, een voormalig kazerneterrein dat veranderde in een kleinschalig woon- werk- gebied. MTD stelde het landschappelijk

en stedenbouwkundig masterplan en het inrichtingsplan voor de openbare ruimte op. Het fort dateert uit 1629, toen Den Bosch het meest noordelijke puntje was van het Spaanse rijk. Het is strategisch gebouwd op een zandopduiking in het moeras, als voorpost van de Bossche vesting. De opdrachtgevers wilden Fort Isabella transformeren tot een vestingstadje en Meijer maakte het inrichtingsplan voor de openbare ruimte. Als startpunt nam hij de landschappelijke ligging van het fort. De oorspronkelijke stervorm is weer herkenbaar als de logische grens tussen het ‘culturele’ binnengebied en het omringende landschap met een natuurlijker beeld. Het groene middengebied en het exercitieter-

Op Fort Isabella – dat veranderde in een woon-werkgebied – herstelde landschapsarchitect Meijer de oorspronkelijke stervorm als grens tussen binnen en buiten.

/ At Fort Isabella – which was turned into a live/work area – landscape architect Frank Meijer restored the original star shape as the boundary between inside and outside.

Ook voor de herontwikkeling van het voormalige sanatorium De Klokenberg in Breda werd gebruikgemaakt van landschappelijke kenmerken en cultuurhistorische waarden.

Het naar binnen gerichte karakter is versterkt door de woningen eigen tuintjes te geven – die zich niet bemoeien met het landschap.

/ For the redevelopment of the former sanatorium De Klokenberg in Breda use was also made of landscape features and cultural-historical qualities. The inward-looking character was

heightened by giving the houses their own gardens – which pay no regard to the surrounding landscape.

rein fungeren als een vanzelfsprekend verblijfsgebied voor de omringende woningen en horeca. 'Er is leven in het fort en zijn omwalling gebracht, het is nu een fantastische wereld met horeca, zorg, en natuur.'

Bij voormalig Rooms-Katholiek Sanatorium De Klokkenberg bij Breda vind je een vergelijkbaar proces van zorgvuldig aanhaken bij cultuurhistorische en landschappelijke waarden om van daaruit een nieuwe wereld te creëren. Dit introverte complex is van 1951-1953 ontworpen door architecten Kees de Bever en Kees van Moorsel in een traditionalistische stijl, met een park- en tuinaanleg van Jan Bijhouwer. Na elf jaar leegstand wordt het terrein van maar liefst 25 hectare ontwikkeld tot een extraverte woongemeenschap in de overgang van het Mastbos en het beekdal van de Mark.

Hoe breng je de menselijke maat in zo'n grootschalig complex?

'Het rijksmonumentale sanatoriumgebouw is misschien wel het langste gebouw van het land. We hebben het met zijn horizontale geleding verticaal opgedeeld in woonhuizen. Elke tuin is een eigen, veilige plek die zich niet bemoeit met het landschap, dat we zoveel mogelijk intact hebben gelaten. We hebben een grote pergola ontworpen, waaronder alle schuurtjes, auto's et cetera kunnen staan. Zo hebben we aan dit complex nieuwe elementen toegevoegd, die dienstbaar zijn aan het totaal. Daarbij zochten we de balans tussen het versterken van de cultuurhistorische waarden en het toevoegen van een eigentijdse laag.'

Jullie doen soms flinke ingrepen. Hoe 'verkoop' je dit aan opdrachtgevers?

'We beginnen met een heel goed totaalconcept, als kapstok voor alle deelplannen. Als een opdrachtgever het daarmee eens is, dan kun je alle onderdelen van zo'n concept realiseren. Gelukkig werken we in de regel met opdrachtgevers met wie we op één lijn zitten. Dat is cruciaal, ook zij moeten de essentie van een plek begrijpen.'

Als in een film

In Den Bosch werkte MTD al jarenlang aan het herstel van de vestingwerken. De stadsgracht is in ere hersteld en de ruimtes aan weersijden groeiden uit tot een kilometerslang vestingpark. Naast het versterken van aanwezige kwaliteiten introduceerde het bureau

onder de stadsgracht een parkeergarage voor 1.100 auto's, met de in- en uitgang op bastion Baselaar. 'Als je die garage uitkomt, loop je als in een film het water over en door de oude vestingmuur zo naar de Parade en de Sint Jan', licht Meijer toe. 'Het gaat ons om het beeld op de lange termijn, niet om kortstondig effectbejag. Wij ontwerpen plaatsgebonden, zodat er een soort vanzelfsprekendheid ontstaat die iedereen voelt.' *Om die vanzelfsprekendheid te laten ontstaan en dat beeld op de lange termijn, moet je dus de tijd nemen?*

'We zijn al sinds een jaar of tien bezig met het herontwerp van de campus van de TU Eindhoven. Je kent die enorme campus vast wel, met prachtige brutalistische architectuur. Maar het was een landschap voor auto's en fietsen geworden. Wij hebben hier bomen en banken neergezet, zodat het een groen studentenlandschap is waar je elkaar kunt

ontmoeten en in de zon kunt zitten - de basisbehoeften van een community.'

Dakbos

Basisbehoeften die overigens niet aan het maaiveld gebonden zijn, want in de zon zitten kan ook op daken. 'De rooftop bar is de toekomst, en voor het collectiegebouw van Boijmans van Beuningen in Rotterdam ontwierpen we een dakbos. Daken bieden kansen om onze maatschappij te transformeren. Ze worden leefruimtes en dat vraagt van de wetgeving dat je bij nieuwbouw daken inzet op klimaatadaptatie, en op het scheppen van extra ruimte. In ons land is dat nieuw, maar elders in de wereld niet. In Caïro zie je al eeuwenlang boerderijtjes op daken. Je kunt leren van de geschiedenis.'

Bedoel je dat je kunt teruggrijpen op de manier waarop het landschap vroeger werd ingericht?

'We hebben onszelf onafhankelijk van het landschap gemaakt, maar dat blijkt niet altijd even goed uit te pakken. Ecologie was nooit een onderwerp, dat was er gewoon. Nu is dat een ander verhaal. We moeten die samenhang weer herstellen. We zullen ons jargon moeten aanpassen, van ruilverkaveling naar herverkaveling. Als je te wild omspringt met gebieden in transitie, kunnen ze verloren gaan. Je moet het voorzichtig aanpakken. In haast en vluchtigheid gaat veel verloren, je moet doorgronden wat je aan het doen bent. Draai het zes keer om, snap de diepere essentie ervan. Dan pas kun je een goed ontwerp maken.'

Over goed ontwerp gesproken, heb je een favoriet project?

'Dat zou ik niet zo een twee drie kunnen zeggen, maar er is wel een boom die in veel van mijn ontwerpen terugkeert; de walnotenboom. In de tuin van mijn ouderlijk huis stond er een. Een prachtige boom die ik vaak in mijn projecten gebruik, als "bewaker van het plan"'. Met een lachje: 'Die walnotenboom zou je een soort handtekening kunnen noemen - Frank was here.'

<<

While traditional classical park designs rare these days, there are plenty of parklike surroundings – on campuses, old barracks sites and former care facilities. Landscape architect Frank Meijer has worked on many such projects, and history always plays a major role. ‘The hidden DNA of each place helps guide a landscape into the future.’

Frank Meijer, winner of the North Brabant Culture Prize

‘Much is lost through haste and transience’

Text Eva Vroom

Photo Christiaan Krouwels

>> Archaeology has always fascinated Frank Meijer, and his way of working has a lot to do with uncovering layers of history. ‘It’s about sensing what a place needs, and that takes time. If you’re in a hurry, you don’t listen to your feelings.’ Meijer calls it looking for the DNA of a place, the story that lies under the ground. If you work intuitively, you feel it, he says. ‘There is wisdom in the ground, and that hidden DNA helps guide a landscape into the future – provided you handle it sensitively.’ This listening to the genius loci – the spirit of a place – is something Meijer has honed to perfection in his long career. Director and founder of MTD Landschapsarchitecten in Den Bosch, last year he was awarded the Noord-Brabant Culture Prize for his ‘restrained and narrative handling of built environment and landscape heritage’. According to Meijer it’s not about restoring everything to how it once was, or about historicising. ‘We always dig deep to get to the essence

of a place, to then create a world that is simple, robust and future oriented.'

Fort Isabella / An example is Fort Isabella, near Den Bosch, a former barracks site that was turned into a small-scale live/work area. MTD made the landscape and urban masterplan and the development plan for the public space. The fort dates from 1629, when Den Bosch was the northernmost point of the Spanish empire. It was built strategically on a sand embankment in the marshland, an outpost of the fortress in Den Bosch. The clients wanted to transform Fort Isabella into a fortified town, and in his design for the public space Meijer took the location of the fort in the landscape as his starting point. The original star shape has once again become a clear boundary between the 'cultural' inner area and the surrounding, more natural landscape. The green central area and exercise yard function as a natural gathering area for the surrounding homes and catering establishments. 'The fort and its ramparts have been brought to life, it's become a fantastic world of hospitality, care and nature.' Near Breda, in the former Roman Catholic Sanatorium De Klokkenberg, a similar process of creating a new world by carefully tapping into existing cultural-historical and landscape qualities has taken place. This inward-looking complex was designed in a traditionalist style by the architects Kees de Bever and Kees van Moorsel between 1951 and 1953, with a park and garden layout by Jan Bijhouwer. After standing empty for eleven years, the 25-hectare site has been developed into an outward-looking residential community in the area between the Mastbos forest and the Mark stream valley.

How to you introduce the human dimension into such a large-scale complex?

'The listed sanatorium building may well be the longest building in the country. We divided the horizontal layers vertically into houses, each with its own garden – a safe place that doesn't interfere with the landscape, which we wanted to leave as intact as possible. We designed a large pergola under which all sheds, cars and the like are housed, thus adding new elements that serve the whole complex. In doing so, we sought a balance between

enhancing the cultural-historical assets and adding a contemporary layer.'

You often make substantial interventions. How do you 'sell' this to clients?

We start with a really good overall concept, a framework for all sub-plans. So if a client agrees, all parts of the concept can be realised. Fortunately, we work mostly with clients who are on the same wavelength, and that's crucial – they too have to understand the essence of a place.'

Like in a film / MTD worked for years on the restoration of the fortifications in Den Bosch. The city's moat was restored and the spaces on either side evolved into a park running for several kilometres along the city walls. The firm not only enhanced the existing qualities, they also introduced a carpark under the moat for 1,100 cars with the entrance and exit on the Baselaar bastion. 'Coming out of the garage, you walk across the water and through the old fortress wall straight to Parade square and Sint Jan cathedral, like in a film,' Meijer explains. 'For us it's about the long-term feel, not short-term

'It is crucial that clients understand the essence of a place'

impact. Our designs are site specific, so there's a kind of effortlessness that everyone senses.'

So, you can't rush that effortlessness and the long-term feel?

'We've been involved in the redesign of the TU Eindhoven campus for about ten years. It's an enormous campus with wonderful brutalist architecture, but it had become a landscape for cars and bicycles. We've introduced trees and benches to make it a green landscape for students to meet and sit in the sun – the basic needs of a community.'

Roof forest / These basic needs are not limited to ground level though – you can sit in the sun at roof level too. 'The rooftop bar is the future, and we designed a roof forest for the Depot collection building of the Boijmans van Beuningen museum in Rotterdam. Roofs offer opportunities for transforming society. They are becoming living spaces and that requires legislation to ensure that when you build new roofs, you focus on climate adaptation and creating extra space. That's new in this country, but not elsewhere in the world. They've been farming on rooftops in Cairo for centuries. We can learn from history.' *Do you mean that you can hark back to how landscape was designed in the past?* 'We have divorced ourselves from the landscape, but that hasn't always turned out well. Ecology was never an issue; it was just there. Now it's a different story – we need to restore that relationship. We need to change our credo from land consolidation to readjustment. If we get too radical in transition areas, we risk losing them. You have to tread carefully. Much is lost in haste and transience; you have to understand what you're doing. Go over things again and again, understand their deeper essence. Only then can you come up with a good design.'

Talking about good design, do you have a favourite project?

'I can't think of one off the top of my head, but there is one tree that figures in many of my designs: the walnut tree. There was one in the garden of my parents' house. I often use these beautiful trees in my projects, as a "guardian of the plan".' He laughs, 'You could call that walnut tree a kind of signature – Frank was here.'

<<